

matické je ovšem se domnívat, že ztracenou či zpochybněnou celistvost člověka zachrání "autentické" biografické žánrové formy deníku, osobních listů, pamětí, vzpomínek..., nebo i ony podléhají všemocné síle sémiózy, tematizace, literární stylizace.

Tyto fiktivní, fragmentární, neucelené, často groteskně heterogenní obrazy je možno přirozeně analyzovat, popisovat... tak, abychom je v procesu interpretace "dotvořili" ve smyslu jakési jednotící koncepce stylové, významové, personalistické... Nemyslím si však, že by takové přístupy byly legitimní jak ve vztahu k daným textům, tak k době konce tohoto století. Takové, by dokonalé, brilantní, minuciózní stylové analýzy a popisy nejspíše postihne stejný osud, jako veliké koncepce vyprávěcí a interpretační, jimiž se vyznačovala (ba pyšnila) doba moderní. Z jejich trosek dnes vzlétá fénix postmoderny.

JANA HOFFMANNOVÁ

Pracovnice Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky v Praze (oddělení stylistiky a textové lingvistiky). Autorka monografie *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu* (Praha 1983), dále spoluautorka prací *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu* (České Budějovice 1987), *Mluvnice češtiny III* (Praha 1987), *Mluvená čeština v autentických textech* (Praha 1992), *Kapitoly o dialogu* (Praha 1994). Členka redakční rady "Stylistiky".

O dialogickou a intertextovou stylistiku

1. Celá má dosavadní práce v oblasti stylistiky a příbuzných oborů mě vede k chápání stylu - v návaznosti na práce mého učitele K. Hausenblase - jako **integračního** činitele; a to nejen pokud jde o integraci textu, jednotlivého komunikátu, o propojení jeho složek, užitých jazykových (ev. i neverbálních) prostředků ke společnému působení na příjemce, ale i pokud jde o integraci souboru lingvistických disciplín a suboborů. Při studiu prací z oblasti sociolingvistiky, psycholingvistiky, pragmatické lingvistiky, teorie verbální komunikace, textové lingvistiky, konverzační analýzy atd. se s pojmem **styl** téměř nikdy nesetkáváme (čestnou výjimku tu tvoří např. práce D. Tannenové, která soustavně operuje s konceptem "conversational style") a zjišťujeme, že stylové hodnoty naprosto nepatří k předmětům zájmu těchto oborů. S tím souvisí i silná dosavadní vazba stylistiky především na **psané** texty a jejich interpretaci; na okraji této orientace se někdy uskutečňují rozbor textů **mluvených**, ale takřka výhradně jen oficiálních **monologických** komunikátů, jako jsou oslavné řeči, projevy, přednášky. Komunikace **dialogická** se stává materiálem stylistických analýz až zprostředkovaně, v neautentické podo-

bě sekundární komunikace: analýza dialogu mezi postavami literárního díla však samozřejmě zůstává především analýzou stylu autorského.

Soudím, že stojí za to pokusit se prosadit koncept stylu i do výzkumu **běžných mluvených dialogů**, jejich sociálních a psychologických aspektů, jejich pragmatiky. Jednotlivci i celé sociální skupiny mají nepochybně odlišné styly v tom, jak při svém dorozumívání užívají různých kódů a jazykových variant, jak realizují přepínání a míšení kódů, jak si počínají při příležitostech oficiálních a privátních - což je známá problematika **socio-stylistická**. Naše styly se však liší i v tom, jak si počínáme při produkci a recepci textu: nakolik při veškerém "text processing" aktivujeme určitá schémata a vzorce obsažené v naší předpokladové bázi; jaký je podíl automatismů a kreativity na naší produkci textů (v různých situacích); nakolik např. při poslechu mluveného projevu vnímáme působení prozodických a neverbálních prostředků; zda čteme pomalu či rychle, spíše globálně; jak při naší interpretaci textu probíhají procesy asociační a inferenční, atd. - což je problematika **psycho-stylistická**. Různé styly našeho komunikačního chování jsou založeny i na tom, zda spíše dodržujeme konvence a pravidla, nebo zda máme sklon je porušovat: tedy zda (a kdy) jednáme v souladu s pragmatickými principy a maximami, a kdy se s nimi dostáváme do konfliktu; zda se vyjadřujeme spíše explicitně a přímo, nebo opatrně a nepřímě; zda formulujeme za každých okolností zdvořile, nebo jsme schopni i nezdvořilého vyjádření - což je problematika **pragmastylistická**. Zde všude by asi neškodilo více počítat s konceptem stylu a zaměřovat se na komplexní stylistickou charakteristiku vyjadřování jednotlivců, skupin, situací, žánrů atd., tedy na "komplexní styl" (pojem K. Hausenblase) v co nejširším pojetí.

2. V případě běžné mluvené dialogické komunikace je zřejmě obtížné představit si styl jako prostředek integrace textu, jako hodnotu, která celý text sjednocuje a činí koherentním. Zdá se, že tu jde spíše o chaotické směšování stylů (a také témat, kódů, prostředků...). Nepochybně v dialogu často dochází ke kolizi odlišných stylů. Domnívám se však, že i tento konflikt stylů se může stát zdrojem jedinečné hodnoty a originálního tvaru dialogu, a že i vzájemné působení různých témat, cílů a strategií (i když může být silně chaotické) je důležitou charakteristikou stylu celého dialogu. Bylo by ovšem vhodné pokusit se zde i o terminologickou diferenciaci, tj. např.:

a) jedinečný styl **konkrétního dialogu**;

b) individuální, osobní styl určitého účastníka komunikace - jak obvykle vede své dialogy, jak si počíná ve svých komunikačních interakcích: možná jeho styl **komunikační, interakční**? Zde přicházejí ke slovu metody konverzační analýzy: pro náš styl je přece určující, nakolik dodržujeme pravidla daná mechanismem

turn-taking, jakým způsobem se dostáváme ke slovu, zda své partnery často přerušujeme, či zda spíše vyčkáváme, až nás někdo k řeči vyzve, atd. Stojí za to prověřit i různá nepodložená tvrzení, že se v tomto směru silně liší vyjadřovací styly mužů a žen (jak se o to snaží v četných pracích D. Tannenová a její kolegyně);

c) **dialogický** styl, kterého může být užito i v monologu (živá řeč, simulace kontaktu s posluchači, kladení otázek atd.) - má tedy obecnější povahu, není omezen na určitou osobu;

d) **konverzační** styl v užším smyslu, který bychom v češtině mohli ponechat jen pro styl společenské konverzace, "hovor pro hovor", tzv. fatické komunikace. (V české stylistice se k tomuto pojmu opakovaně vyjadřují např. M. Jelínek, A. Stich, J. Hrbáček.)

3. S integracionistickým pojetím stylu na první pohled kontrastuje dnešní expanze **postmoderních** textů, v nichž neustále a programově dochází k porušování stylových norem, k míšení různých stylů a žánrů, k setkávání stylových podob vysokých a nízkých, k intertextovým orgiím, k manifestaci plurality stylů, ale i kultur. Zdá se však, že ani zde se bez konceptu stylu a bez souboru stylistických metod a pojmů neobejdeme. Pokud totiž nezaujmeme vyhraněné stanovisko dekonstruktivistické, bude nás asi stále zajímat, jaké styly a žánry se tu mísí, které normy jsou porušovány, které texty jsou citovány, parodovány či ironizovány; stále se asi budeme ptát, s čím si vlastně autor - a jakkoliv nespoutaně - pohrává, a jak s texty i s textovými modely zachází. Spornější už je otázka, proč tak činí: hledáme-li zdroj textové koherence (třeba i pochybné, minimální), jednotlicí "gesto" (třeba i vágní), neznamená to, že bychom tyto konstrukty jakkoliv vztahovali k záměru autora.

V každém případě se tu pohybujeme na nesmírně vratké půdě a ocitáme se v situaci, která volá po **intertextové stylistice**. Ta by se měla odvážně vydat právě do dnešního pluralitního, intertextového, interkulturního a interdisciplinárního světa; a v něm by se měla zaměřit nejen na současné literární texty, ale rozhodně i na texty esejistické, publicistické, reklamní, i na zmíněné běžné dialogy (jak dobře víme z Bachtina a odjinud, i ty bývají intertextově nasycené, "citují", parafrázují, užívají různých "ready-made" prostředků...). Stylistické analýzy literárních textů pak musí věnovat maximální pozornost i paraliteratuře, dnešní nadprodukcí "čtíva", ženským románům, detektivkám, "akční literatuře" atd.; a měly by se zbavit hodnotících předsudků vůči napodobování, opisování, přejímání... Naposledy však opakují, že bychom se při tom všem neměli vzdávat stylu a své stylistické výzbroje. I narušitelské, textově rozkladné, dezintegrační gesto totiž může mít integrační účinky sui generis, a vždy se uskutečňuje na pozadí určitých

stylových norem a modelů; a tak pro nás styl může představovat určitý záchytný bod, bez něhož bychom se v rozbouřeném moři textů, intertextů, žánrů, ale i lingvistických a pomezních disciplín, asi úplně utopili. Pokusme se tedy propracovávat metodologii stylistiky dialogické, intertextové, komplexní, založené na integrační funkci stylu v nejširším smyslu.

JAN CHLOUPEK

Po dlouhá léta profesor univerzity v Brně, nyní působí především na fakultách Ostravské univerzity. Autor četných prací z dialektologie, syntaxe, stylistiky; srov. hlavně *Knížka o češtině* (Praha 1974), *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* (Brno 1986), podíl na *Mluvnici češtiny III* (Praha 1987), hlavní autor *Stylistiky češtiny* (Praha 1990). Editor souborů *Reader in Czech Sociolinguistics* (Praha 1986) a *Studies in Functional Stylistics* (Amsterdam - Philadelphia 1993).

Koncepce stylu a předmět stylistiky

Když vyjmenovává Barbara Sandigová ve své *Stilistik der deutschen Sprache* (Berlin - New York 1986) několikere pojetí stylu, sotva si lze neuvědomit přínos a na druhé straně i určitou jednostrannost každého z nich: **Individualistickému** vděčíme zejména za rozbor slovesných děl uměleckých - jiných komunikátů zřídka. I tak byla průkazně odhalována širší výrazových prostředků národního jazyka, závisící právě na individuální intenci tvůrce. **Psychologická** koncepce obracela pozornost k vlastní tvorbě autorově, pomíjela její působení na adresáta. **Statistická** orientace hodlala dobrat se akribicky podložených výsledků, jenomže vždy nutně zůstávala vzhledem k potenciálu komunikátů kusá. **Excepční** rozbor se zaměřovaly na markantní slohotvornou aktivitu, méně postihovaly komplexní stavbu komunikátu. **Selektivní** analýzy byly vyčerpávající, přece však jednostranné. **Sociolingvistická** teorie pojala do svého zkoumání všechny složky komunikačního procesu, avšak svým záběrem stylistiku zjevně přesahuje a v něčem ji podceňuje. **Funkční** lingvistika přispěla stylistickému bádání svou teorií funkčních stylů: dosáhla vyšší abstrakce v argumentaci, nicméně její pojetí závisí vlastně na shrnujícím rázu společensky důležitých komunikačních oblastí (věda, umění, běžná komunikace, oficiální kontakt, publicistika a žurnalistika). Navíc se v jejím chápání řešil vztah mluvené a psané řeči povytce jako autonomnost odvozená od odlišného kanálu - nikoli **na**to jako různá míra vázanosti těch nebo oněch komunikátů na situaci hic et nunc. **Generativní** gramatika operovala přece jen omezenějšími řadami jazykových prostředků a formalizace přístupu tu myslím ledasjakému objevu vpravdě zabraňovala. **Textová** lingvistika záslužně obrací